

INHOUD

Engelen in regenjas	9
Het ritme van de stilte	14
Boeren, tot de laatste man	18
Een eeuwenoude drenkeling	22
Madame	27
Moeder van alle gezichten	31
Een geanimeerde blik	35
Gods eigen verfdoois	40
Bezoek van een oudere dame	44
Karakter als beitel	58
Zijn is bekeken worden	62
Alle verbindingen verbroken	66
Een dubbel <i>surplace</i> van afscheid	70
Fatale lokzang	74
Noir City	79
Zwanenzang vol rozen en doodshoofden	84
Een glimp van de tijger	89
Waar wij thuis zijn	108

Een tijdelijk stamverband	113
De hangende tuinen van L.A.	118
Een klaproos in de berm	129
Onvermoeibare hoefslagen	133
Spookverhaal van het hart	142
Eind goed	147
Een dwerg in de dakgoot	151
In het diepe van de wereld	158
Een godvergeten plek	170
Een aangrijpend soort verlatenheid	174
Verantwoording	181
Dank	183
Register	185

ENGELLEN IN REGENJAS

Aan het bestaan van engelen heb ik eigenlijk nooit getwijfeld. Zeker niet sinds de dag dat ik op het Olympiaplein in Amsterdam mijn persoonlijke beschermengel in levenden lijve heb ontmoet.

Ik was zestien, nog niet goed wakker, en stak op weg naar school zonder te kijken de straat over. Halverwege was er plotseling een hand die mij ruw aan mijn schouder naar achteren trok, en het volgende moment denderde er in volle vaart een tram voorbij waar ik zonder tussenkomst van die hand beslist onder zou zijn gekomen.

Toen ik mijn evenwicht had hervonden keek ik om, recht in het gezicht van degene die me op z'n minst zwaar letsel had bespaard: een man van een jaar of veertig, vijfenveertig, klein van stuk, ongeschooren, dun en slierterig zwart haar, bleke huid, donkere wallen onder de ogen. Hij droeg een licht versleten, te ruim vallend grijs colbert met daaronder een trui met een gerafelde v-hals en een niet echt schoon te noemen wit overhemd met open boord. Over zijn linkerarm had hij een verfromfaaide beige regenjas gevouwen. Nog voor ik een woord had kunnen uitbrengen zei hij gejaagd, afwerend, verontschuldigend bijna: 'Ik zie alles. Ik ben altijd bij u.' Hij sloeg een paar keer met de vlakke hand op zijn jas, in een halfslachtige poging er het stof van de straat af te kloppen, en was verdwenen. Niet dat hij opeens, poef!, in het niets was opgelost: ik zag hem over het zebrapad van mij weglopen, maar na vier, vijf passen was ik hem kwijt.

De rest van de weg naar school bleef de echo van zijn woorden in

mijn hoofd rondzingen, en dan vooral de manier waarop hij 'u' tegen me had gezegd. Daarin zat mijn hele leven vervat, niet alleen de zestien jaar die er inmiddels van verstreken waren, maar ook het vervolg en het einde en, bovenal, de last van zijn persoonlijke verantwoordelijkheid voor dat alles, zijn missie. Geen idee hoe ik dat allemaal zo zeker wist, maar ik wist het.

Later werd me duidelijk dat ik me ook niet had hoeven verbazen over het wat sjofele voorkomen van mijn reddende engel. De 'heel oude man met enorme vleugels' uit het gelijknamige verhaal van Gabriel García Márquez kleedt zich zelfs 'als een voddenraper'. Het pak dat de zwarte engel uit een verhaal van Bernard Malamud draagt was 'beslist de verkeerde maat' en 'de manchetten van zijn overhemd waren tot op de draad versleten', en Robert Louis Stevenson heeft het in de beschrijving van zijn engel over 'a strange air of the commonplace'.

Dus toen ik op een gegeven moment in *De gebroeders Karamazov* Dostojevski's beschrijving las van de duivel, zoals deze in een visioen aan Ivan K. verschijnt, kon ik ook zijn manier van kleden direct plaatsen. 'Hij had een bruin colbertje aan dat kennelijk van een uitstekende kleermaker afkomstig was maar al behoorlijk afgedragen. [...] Zijn frontje en manchetten en zijn brede das waren precies zoals alle chique gentlemen ze dragen, hoewel frontje en manchetten als je goed keek verre van schoon waren en de brede das erg kaal.' En dan is de broek die de duivel draagt ook nog eens 'een toets te licht en wel héél erg nauw' en de hoed duidelijk 'in strijd met het seizoen'. Kennelijk betrekken alle engelen, gevallen of niet, hun kleding van het Leger des Heils.

En dankzij beatschrijvers als Kerouac en Ginsberg en visionaire dichters als Blake en Rimbaud raakte ik ook al snel vertrouwd met de gedachte dat niet alle engelen die hier op straat zijn beland uit de hemel zijn komen vallen. Sommigen, misschien wel de meesten, hebben hun vleugels juist op straat verkregen, op het heilige asfalt van de bodem van de wereld. Waar ze overdag rillend van geluk door de paarse regen lopen en 's nachts wakker liggen in het portiek van de onderwereld, hun ogen, zoals de ogen van alle engelen, heldere spiegels

waarin God en de mensen elkaars gezicht kunnen zien.

Er zijn er ook die vol gas uit de hel komen scheuren.

Nog weer later begreep ik dat in de loop van de geschiedenis talloze mensen iets soortgelijks hebben meegemaakt als mij is overkomen toen ik zestien was: mensen die op wonderbaarlijke wijze van een wisse dood zijn gered door een vreemdeling die zich daarna steeds ook met dezelfde tekst uit de voeten maakte: 'Ik zie alles. Ik ben altijd bij u.' Deze wijd en zijd geboekstaafde ervaringen leveren ook al eeuwenlang de voedingsbodem voor een tot in de details uitgewerkte engelenleer, inclusief de methoden en technieken om contact te onderhouden met deze wezens die ons, of we ons daar nu bewust van zijn of niet, van alle kanten omringen en slechts op een teken wachten om ons met raad en daad terzijde te staan. 'De deurknop zit aan onze kant,' zoals het in spirituele kringen heet – een wetenschap die een uitkomst had kunnen zijn voor de man die in een parabel van Kafka voor de poort van de 'Wet' braaf bleef staan wachten tot hij een ons woog.

Maar, hoe vanzelfsprekend ik het zo langzamerhand ook ben gaan vinden dat we niet alleen zijn (en volgens de Koran heeft ieder mens zelfs *twee* engelen die met hem meelopen, één voor en één achter), zo'n door systeemdrift gedreven en met dank aan de rooms-katholieke iconografie rijk geïllustreerde 'angelologie' is mij veel te letterlijk. Al die classificaties en twaalfstappenplannen en special effects – laat maar zitten: te veel sciencefiction. Te veel gedacht ook vanuit de cartesische tweedeling van de werkelijkheid in, enerzijds, de keiharde zakenwereld van de tastbare dingen en, anderzijds, de zachte sector van het zogenaamd puur geestelijke. Ik scharrel liever wat rond op veel levendiger dreven, waar nog een derde optie openstaat: op de werkvloer van de verbeelding zoals die van dag tot dag onze ervaring de scherpe smaak en de angel van het zo-en-niet-anders verleent. Met andere woorden, in het jachtgebied van 'the necessary angel' zoals de dichter Wallace Stevens hem noemt: 'The angel of reality/ seen for a moment standing in the door'.

En dat moet haast wel dezelfde engel zijn die de apocriefe Bijbelfiguur Tobias volgens Rilke in zijn *Elegieën van Duino* ook al 'an der

einfachen Haustür' zag staan, 'zur Reise ein wenig verkleidet, und schon nicht mehr furchtbar'. Lees: niks lang gewaad en gouden aureool en hagelwitte vleugels, maar een jasje met glimmende ellebogen, een broek waarvan de kleur is verschoten, versleten schoenzolen. Of, volgens dezelfde dresscode, een lange zwarte jas met een sjaal en een korte paardenstaart, zoals de engelen die in de film *Der Himmel über Berlin* van Wim Wenders in dakgoten en op straathoeken rondhangen deze dragen, terwijl ze onze gedachten afluisteren en erover fantaseren hoe het zou zijn om 'net als Philip Marlowe na een lange dag thuis te kunnen komen en de kat eten te geven', 'soms alleen maar een vermoeden te hebben en niet alles te weten', 'de zwaartekracht te voelen', 'onder tafel je schoenen uit te doen en dan te wriemelen met je tenen'.

Terwijl wij ons als gewone stervelingen soms vertwijfeld afvragen of er eigenlijk ooit ook wel eens iets van óns in beeld komt wanneer een engel in de spiegel kijkt, leggen zij dus, moe van het alleen maar geest, alleen maar getuige zijn, stiekem lijsten aan van ontroerende momenten waarin wij de hoofdrol spelen. Een vrouw die haar paraplu inklappt om zich nat te laten regenen, een leerling die zijn onderwijzer uitlegt hoe planten groeien, een blinde die naar zijn horloge grijpt wanneer hij de aanwezigheid van een vreemde vermoedt. Kortom, de poëzie die overal op straat ligt, de vallei waarin deze en gene wereld tegen elkaar aan rollen, de momenten waarop de werkelijkheid zichzelf overstijgt en onze ziel even vleugels krijgt – misschien is dát wel het voornaamste werkterrein van de engelen, de pointe van hun boodschap. Kleiner dan de punt van een naald, maar je kunt er wel goed op dansen.

En dan bij voorkeur op Engelstalige deunen, dat dansen, want 'angels' zijn zoveel losser in de heupen dan hun altijd wat stijve Nederlandstalige broeders en zusters. Veel meer van de straat ook, waar ze zich, geheel overeenkomstig hun outfit en hun status van dakloze in deze wereld, het meest thuis voelen, en waar ze bovendien – ook nooit weg – na een geslaagde reddingsoperatie snel kunnen opgaan in de menigte.

Wat mijn persoonlijke beschermengel betreft, heb ik het sterke ver-

moeden, tussen geloven en heel erg zeker weten in, dat hij sinds onze eerste ontmoeting de gedaante heeft aangenomen van mijn vroegere honkbalcoach, die ik decennialang met grote regelmaat, meerdere malen per week soms, in de stad tegen het lijf bleef lopen, waarna ik altijd vreemd getroost mijn weg vervolgde.

Maar kennelijk is de hele engelen-operatie inmiddels nog weer dieper undercover gegaan, want toen ik hem een keer confronteerde met de statistiek van onze ontmoetingen, hield hij zich omstandig van de domme. 'Toeval, jongen, puur toeval,' riep hij, en was in vier, vijf stappen met wapperende jaspanden uit beeld verdwenen.

HET RITME VAN DE STILTE

Mijn oudste zus kan hem nog steeds perfect nadoen, de acteur die wij ooit in een toneelstuk op de televisie met veel aplomb de telefoon zagen opnemen en daarbij al begon te praten terwijl de hoorn nog zeker een meter van zijn oor was verwijderd. ‘Ja, hallo met wie spreek ik?’, met de hoorn inmiddels als een klein formaat halter op schouderhoogte en een stemgeluid zo hol als van een echo, het geluid van een man die alleen zichzelf hoort. Bij ons thuis gold deze scène altijd als schoolvoorbeeld van slecht acteren, van acteren dát je acteert, zoals er ook mensen zijn die acteren dat ze schilderen zijn of beeldhouwer of schrijver – een schoolvoorbeeld, kortom, van dilettaantisme, van kunst zonder noodzaak, creativiteit als tijdverdrijf. Allemaal doodzondes, was ons geleerd, van dezelfde orde als hypocrisie, lijntrekkerij en Oost-Indische doof- en blindheid voor het lijden in de wereld.

So let me tell you about the real thing. Laat me u vertellen over Max Roach, de in de zomer van 2007 op 83-jarige leeftijd overleden jazzdrummer Max Roach, de man die met de stilte converseerde.

Wanneer het thema werd gespeeld of een van de anderen aan een solo bezig was, hield hij zijn hoofd altijd een beetje opzij, alsof hij oogcontact wilde houden met iemand in de coulissen, of als de bestuurder van een auto die denkt een rare tik in de motor te horen. Met de gespannen aandacht van dieren die hun oren spitsen wanneer hun baas, soms nog drie straten verderop, in aantocht is – of in het bos vuur of ander onheil nadert. Een en al oor.

De pianist kan weer eens verward zijn in een van zijn breedvoelige uiteenzettingen op de toetsen, terwijl de saxofonist ondertussen de ene na de andere toonladder naar de hemel beklimt en de trompettist een Venus van Milo van rookkringetjes blaast of het uitschateren van de pret: hij, de drummer, is zich er zeer wel van bewust, kan het ook prima volgen, er hier en daar zelfs met een paar kwinkslagen op anticiperen of explosief commentaar op leveren, maar dat allemaal terzijde. Terwijl zijn handen en voeten bijna achteloos en, zo lijkt het, net zo onafhankelijk van elkaar als van hém, hun werk doen, luistert hij misschien met een half oor naar de onverstaanbaar naast hem voortsnellende bas, maar met de rest – nog zeker zo'n oor of twee, drie – luistert hij naar iets wat zich heel ergens anders lijkt af te spelen, een groot geruis, als van vleugels, of een hartslag: tegelijk ver weg en ontstellend dichtbij.

Uit dat licht afgewende hoofd, uit dat richten van het oor, blijkt wat hij als zijn belangrijkste taak beschouwt. De andere muzikanten mogen dan naar hartenlust op de loop gaan met het nummer dat ze spelen, de melodie uit elkaar trekken als een vis, binnenstebuiten keren als een jas, of op de kop houden en net zo lang op en neer schudden tot alle noten eruit zijn komen rollen – allemaal ten dienste van de grote zelfexpressie, opbiedend tegen elkaar – hij, de drummer, is aangesteld om het hart van het lied te bewaken en ervoor te zorgen dat het ten slotte weer ongeschonden uit de strijd kan komen. Terwijl de anderen zich uitleven, leeft hij zich in, en wacht op een teken.

En dan is het zover. De blazers blazen, uitgeblazen, even uit. De pianist ruimt nog wat losse noten op, zet hier en daar een puntje op de i en de bas loopt nog een ererondje, maar ze trekken zich allebei wijselijk terug wanneer de eerste klappen vallen.

Het begint speels, aarzelend bijna, met een paar plaagstootjes op de *snare* en *tom tom*, een aai over een bekken en een schop tegen de *bass drum*. En dan blijft het opeens weer even stil, op wat quasi-verontwaardigd gesis van de *hihat* na, en het is precies die stilte waar hij, de drummer, naar luistert – en ook al die tijd met afgewend hoofd al naar luisterde en nu op reageert: de stilte in het hart van de melodie, de stilte waar deze en alle andere melodieën uit zijn voortgekomen en

weer naartoe teruggestuurd moeten worden om te kunnen helen.

Vraag en antwoord, weet de drummer nog uit zijn gospeljaren, zo krijg je de stilte aan de praat. Je legt 'r wat voor, die stilte, laat een kleine staalkaart aan patronen over de vellen rollen, roffeltje erbij, kijkt hoe ze reageert, vraagt het voor de zekerheid nog een keer en trekt dan, als dat goed uitpakt, direct stoutere schoenen aan: *bom bom bom*, trap op trap af, een hink-stap-sprong, een paardensprong, een tapdans over het plafond en al snel is er sprake van een dialoog, die, laag na laag, onvermoede dieptes aan het licht brengt. Hij, de drummer, gooit daarbij zijn hele hebben en houden in de strijd, alle ritmes die hem ooit zijn overkomen. Het geratel van een trein over de voegsporen in de rails, geblaf van een hond in een achtertuin, gebekvecht bij de burens, gestamp in de machinekamer van de nacht, gerinkel van glazen, een repeterend geweer, het hijgen van joggers, het zwiepen van een touw, gekreun van minnaars, meisjesvoeten die hinkelen op het schoolplein. Hij vuurt ze in hoog tempo op de stilte af, luistert kort naar het antwoord, het ritme van de stilte, en vuurt dan opnieuw. Eenmaal ontketend lijkt het alsof hij, de drummer, geen twee armen heeft maar drie en drie benen. 'Like a long-legged fly upon the stream/ His mind moves upon the silence', zoals W.B. Yeats dichtte. Net zo lang tot vraag en antwoord, ritme en stilte, in elke klap samenvallen, samen één klap zijn geworden, de klap van één hand, puur ervaring. En dan mogen de blazers weer.

Wat ik, denk ik, bedoel te zeggen is dat Max Roach never nooit niet begonnen zal zijn met praten voordat de hoorn stevig tegen zijn oor zat, ook al bleek er aan de andere kant niets anders te horen te zijn dan het geruis van het luchtledige. Misschien zou hij hem ook wel gewoon hebben laten rinkelen, die telefoon, en hij zal er zeker niet al pratend op straat mee zijn gaan rondlopen, als wandelend voorbeeld van een verkeerde verbinding met de wereld.

Maar het goede nieuws is dat het wel te leren is. Misschien niet wat Max Roach kon, daar is net wat meer voor nodig, maar wel hoe je een telefoon moet aannemen. Stap voor stap, straat voor straat, altijd dezelfde les zoals die ooit in een befaamd geworden televisiefragment gegeven werd door de Russisch-Amerikaanse violist Isaac Stern.